

A comparative study of the narrative narration of "Manijeh" with Bižan and Manižeh in Shahnameh *

Azim jabbareh naserou

Abstract

1. Introduction

The story of Bižan and Manižeh is one of the beautiful stories of the Shahnameh, which has attracted the attention of the general public for a long time and is sometimes narrated among the people with changes in some details. One of the areas where the story of Bižan and Manižeh was introduced and it seems to have changed over time is the village of Bābā ayour in Siākh Dārengun district of Fars province. One of the traditions that has been prevalent in this village for a long time and has disappeared with the death of great porters and narrators was the tradition of storytelling and porters in this village, which in the evenings brought the people of the village, young and old, to the porters and Gathers narrators. The story of Bižan and Manižeh was one of the stories that always had a large audience. This story was told in the narratives of this village under two names: "The Story of Manijeh" and "The Story of the King's Son".

* Article history:

Received 20 June 2023

Received in revised form 8 December 2023

Journal of Iranian Studies, 22(44), 2023

Accepted 18 December 2023

Published online: 22 December 2023

Publisher: Shahid Bahonar University of Kerman

© The Author(s).

1. Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Jahrom University, Jahrom, Iran
Email: azim_jabbareh@yahoo.com

2. Methodology

The research method in this research is a mixture of field and library methods. First, the author recorded this narrative in the field and translated it into standard Persian, and then, with the help of library sources, he has done a comparative study of Oral's narration and Ferdowsi's narration. The author heard this story from Rahmān Askari¹ many years ago; However, due to the passage of years and for a more detailed examination of this narration, he referred to other narrators and recorded the narration carefully.

3. Discussion

- The beginning of the story

The beginning of the oral's narration, has fundamental differences with the narrative of the Shahnameh: 1- In the narration of the Shahnameh, Khosrow is enjoying a drink with the nobles of the country, when one of the curtain-raisers announces the arrival of Armenians to sue. In the orals narration, there is no mention of goats and luxury. 2- The plaintiffs in the Shahnameh are from Armān - a place on the border of Iran and Turan -; In the narrative, these people came from the West. 3- In the narration of Shahnameh, Bižan volunteered to go after the issue was brought up by Kei Khosrow; But in the orals narration, the king's son - whose name is unknown - volunteers. 4- In Shahnameh's narration, Khosrow sees the solution in raising the issue in the crowd and sending a volunteer warrior to destroy the warlocks; But in the orals narration, this proposal is made by the Prime Minister.

- Going to the boar grove

Three differences can be seen in this part of the story: 1- In oral's narration, the king's son and Gorgi reach the boar grove after seven days and seven nights. In the narrative of the Shahnameh, there is no

mention of the arrival time of the two fighters. 2- In the narration of Shahnameh, Bižan helps Gorgin Talab; But Gorgin refuses to cooperate with Bižan. In oral narration, Gorgi, teaches the king's son how to fight boars. 3- In the narrative of the Shahnameh, the details of Bižan's battle with boars are given; But in oral's narration, there is no mention of how the king's son fought with the boars.

- Going to visit Manižeh/Manijeh

Fundamental differences can also be seen in this part of the story: 1- In the narration of the Shahnameh, in order to save himself from infamy, Gorgi, cunningly tempts Bižan to go to the festival of Afrasiab's daughter. In the oral narration, Gorgi is happy about the victory of the king's son, and there is no sign of jealousy in his behavior.

2- In the narration of Shahnameh, two wrestlers immediately go to the festival of Afrasiab's daughter; But in oral's narration, Gorgi and the king's son spend seven days enjoying and drinking. 3- In the narration of Shahnameh, the festival of Afrasiab's daughter is two days away from Armān and near the land of Turan. In oral narration, Gorgi, talks to the king's son about a city that is famous for having beautiful women, but he does not mention the name of this city.

- Taking Bižan/king's son to the palace

1- In both narratives, the girl uses anesthetic to take Bižan/the king's son to the palace. 2- In both narrations, when the warrior regains consciousness in the palace, he expresses his sadness and regret for being there. 3- In oral's narration, after seven days, Afrasiab learns about the presence of the king's son in the palace. In the narration of the Shahnameh, the exact time is not mentioned

- The result of Afrasiab finding out about the presence of Bižan/the king's son in the palace

1- In oral narration, as soon as the king found out about the presence of the king's son in the palace, he ordered to imprison both the king's son and Manijeh in the second floor of the palace, which is underground. But in the narrative of the *Shahnameh*, Bižan is thrown into a well, bound hand and foot; Manižeh is also kicked out of the court without any ornaments to witness Bižan's gradual death.

2- In the narration of the *Shahnameh*, there is no specific explanation about Afrasiab's Palace; But in oral's narration, Afrasiab's palace is a seven-story house at the foot of the mountain.

- The return of Gorgin to Iran

In this section, the following points should be mentioned: 1- In the narration of the *Shahnameh*, it is clearly mentioned that Gorgin, due to jealousy and with cunning and scheming, makes Bižan go away from the festival; Although in the end he regrets what he did; However, in oral's narration, there is no mention of Gorgi's jealousy and arrogance towards Bižan.

2- In the narrative of the *Shahnameh*, Giv finds out about the lying of the Gorgin and finds out that his son is alive through the king. In oral's narration, the king does not believe the Gorgi's words and Gorgi is thrown into the well.

. 3- In oral narration, with the imprisonment of the king's son, seven years of drought prevails everywhere.

-Rostam's departure to bring back Bižan/the king's son

In the oral narration, there are some fundamental differences with the narration of the *Shahnameh*: 1- This part of the story is very short compared to the narration of the *Shahnameh*. In *Shahnameh*, after being freed, Gorgin goes to Turan with Rostam to save Bižan. However, in the oral narrative, there is no mention of the fate of

Gorgi. 2- In Shahnameh, Rostam goes to Turan with seven warriors; In the oral narration, Rostam leaves for Turan alone. 3- In the Shahnameh, after rescuing Bižan, Rostam fights with Afrasiab and his army; But in the oral narration, Rostam goes through Haft Khan to reach the place where Bižan was imprisoned.

- The end of the story

1- In the narration of Shahnameh, Rostam returns to Iran with Bižan and Manižeh after the battle with Afrasiab. Kei Khosrow gives valuable gifts to all the fighters, especially Rostam; He also sends gifts to Bižan for Manižeh.

In the oral narration, it is only mentioned that the king holds a wedding ceremony for his son and Manijeh for seven days and seven nights.

2- The number seven is repeated many times in the oral narration. All important events occur in seven days/seven days and seven nights. In addition to the number seven, the number three is also seen in two parts of the narration of Shahnameh.

4. Conclusion

A comparative analysis of the narrative of "Manijeh" with the story of "Bižan and Manižeh" in the Shahnameh shows the following: 1- The folk tale has two parts that can be separated: in the first part of the narrative - from the beginning of the story until the king's son goes to see Manijeh - the story progresses slowly and similar to the narrative of the Shahnameh; Although from the very beginning, in addition to the similarity in the general lines of the story, it has fundamental differences with the narrative of the Shahnameh. But in the second part - from Gorgin's return to Iran to the end - we are faced with a completely different story; in such a way that it has almost no

resemblance to the story of Bižan and Manižeh in the *Shahnameh*. 2- It seems that this narration has been common among people for a long time and has been transformed over time. Part of this transformation, such as the presence of a mysterious figure in the story, the gifts that the king considers for the volunteer warrior, the relationship of the main character of the story with the fairy and Rostam's passage through demons, giants and bipeds, is the result of the efforts of narrators and narrators to localize the narrative; But the main part of this transformation, which is mostly seen in the second part of the story, cannot be proven as to how and when it happened. 3- There are three points to be mentioned about the characters of oral's narrative: a)- Some characters like Sorouši qeibi and the Prime Minister have been added to the story; Some of them, such as Haft Gordān, Pirān, Garasivz, Dāyeh, Giv, gharākhān, etc., have been removed. Narrative narrative is told with minimal characters. b)- Most of the characters in the oral narrative play different roles compared to their counterparts in the *Shahnameh*. c)- In the oral narrative, the hero of the story is the king's son, whose name is not known; But in the narrative of the *Shahnameh*, Bižan is the son of Giv. d)- In Naqhāli's narrative, the mythological character of Afrasiab is more prominent. 4- In the narrative of the *Shahnameh*, there is no mention of Rostam passing through several Khāns; However, in the folk narrative of Pahlevan, there are seven khāns for opening the gate spell, demons, bipeds, giants, dragons, witches and white devils. 5- Places are not very clear in folk narrative. The only place that is mentioned is the West; In the *Shahnameh*, the names of the places of events are mentioned. 6- All the important events in oral narrative take place in seven days and seven nights/seven days. In the narrative of the *Shahnameh*, the number seven and three are repeated.

A comparative study of the narrative narration of "Manijeh" with Bižan and Manižeh in Shahnameh 251

Keywords: Afrasiab, Bižan and Manižeh, Oral narration, Siakh Dārengun, Shahnameh.

How to cite: jabbareh naserou, Azim. (2023). A comparative study of the narrative narration of "Manijeh" with Bižan and Manižeh in Shahnameh. *Journal of Iranian Studies*, 22(44), 245-281. <http://doi.org/10.22103/JIS/JIS.2024.21749.2499>

بررسی مقایسه‌ای روایت نقالی «منیجه» با بیژن و منیژه در شاهنامه*

(علمی-پژوهشی)

عظیم جبارہ ناصرو^۱

چکیده

داستان بیژن و منیژه، یکی از داستان‌های دل‌کش شاهنامه است که در میان عامه مردم نفوذ فراوان یافته است. یکی از مناطقی که این روایت از دیرباز در آن رواج داشته، منطقه سیاه دارنگون استان فارس است که تاکنون در هیچ منبعی ثبت و بررسی نشده است. هدف نگارنده بررسی مقایسه‌ای این روایت با روایت شاهنامه فردوسی است. نگارنده کوشیده است نخست به روش میدانی این افسانه را ثبت کند و سپس، به روش کتابخانه‌ای و تحلیل محتوا، به بررسی تطبیقی آن با روایت فردوسی پردازد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد روایت نقالی را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد: بخش نخست که از آغاز داستان تا رفتن رستم برای نجات پسر پادشاه را دربرمی‌گیرد، سیر داستان آرام و منطقی پیش می‌رود. در این بخش خطوط کلی داستان شبیه به شاهنامه است؛ هرچند تفاوت‌های بنیادی دیده می‌شود. بخش دوم داستان که از رفتن رستم به توران تا فرجام داستان را شامل می‌شود، سیر رخدادها بسیار تند می‌شود و البته روند داستان نیز در قیاس با شاهنامه کاملاً متفاوت پیش می‌رود. بخشی از تفاوت‌های دو روایت حاصل تلاش راویان برای بومی و جذاب کردن روایت برای مخاطب است؛ اما دلیل بخش اعظم این تفاوت‌ها چندان روشن نیست. به هر روی، این روایت از جنبه‌های گوناگون مانند: شخصیت‌پردازی، خطوط اصلی روایت و فضای

* تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۳/۳۰ تاریخ ویرایش نهایی مقاله: ۱۴۰۲/۰۹/۱۷ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۲/۰۹/۲۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۱۰/۰۱

DOI:10.22103/JIS/JIS.2024.21749.2499

مجله مطالعات ایرانی، سال ۲۲، شماره ۴۴، پاییز و زمستان ۱۴۰۲، صص ۲۴۵-۲۸۱

ناشر: دانشگاه شهید باهنر کرمان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی

حق مؤلف © نویسندگان

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده دانشگاه جهرم، جهرم، ایران. رایانامه: azim_jabbareh@yahoo.com

حاکم بر داستان با روایت شاهنامه فردوسی تفاوت‌های بنیادی دارد؛ اما در مجموع یکسانی‌هایی نیز با روایت شاهنامه دارد.

واژه‌های کلیدی: افراسیاب، بیژن و منیژه، روایت نقالی، سیاخ دارنگون، شاهنامه.

۱. مقدمه

داستان بیژن و منیژه یکی از داستان‌های زیبای شاهنامه است که از دیرباز مورد توجه عامه مردم قرار گرفته و گاه با دگرگونی‌هایی در برخی از جزئیات در میان مردم روایت می‌شود. یکی از مناطقی که روایت بیژن و منیژه در آن راه یافته و به نظر می‌رسد به مرور زمان دچار دگرگونی شده، روستای بابایور در منطقه سیاخ دارنگون استان فارس است. یکی از سنت‌هایی که از دیرباز در این روستا رواج داشته و با مرگ نقالان و راویان بزرگ از میان رفته است، سنت قصه‌گویی و نقالی در این روستا بود که عصرها مردم روستا را از پیر و جوان و کودک به دور نقالان و راویان گرد می‌آورد. داستان بیژن و منیژه از داستان‌هایی بود که همواره مخاطبان ثابت زیادی داشت. این داستان در روایت‌های نقالی این روستا به دو نام «داستان منیجه» و «داستان پسر پادشاه» روایت می‌شد. درباره ساختار، زمان سرایش و مأخذ داستان بیژن و منیژه، مباحث مختلف و گاه متضادی میان پژوهشگران وجود دارد. آمدن نام بیژن به عنوان یکی از پادشاهان سلسله اشکانیان در کتاب‌های تاریخی مانند تاریخ بلعمی (بلعمی، ۱۳۵۳: ۷۳۲) الکامل (ابن اثیر، ۱۳۸۶: ۵۳) التنبیه والاشراف (مسعودی، ۱۳۴۹: ۹۰) آثارالباقیه (بیرونی، ۱۳۸۶: ۱۵۸) و حبیب‌السیر (خواندمیر، ۱۳۵۳: ۲۲۱) باعث شده است برخی از پژوهشگران این داستان را بازتاب رخداد‌های تاریخی روزگار اشکانیان و یا برگرفته از روایت‌های این دوره بشمرند. (ر.ک. کویاجی، ۱۳۸۰: ۱۹۳-۱۹۷؛ صفا، ۱۳۶۳: ۵۷۵-۵۷۶؛ زرین کوب، ۱۳۸۱: ۵۸). از سوی دیگر، برخی از پژوهشگران نیز در پی یافتن مبنای اساطیری داستان و پیوند آن با اسطوره باروری بوده‌اند. (ر.ک. مال میر و حسین پناهی، ۱۳۹۱: ۱۱۰-۱۲۸).

۱-۱. پیشینه تحقیق

تاکنون درباره روایت نقلی داستان بیژن و منیژه در روستای بابایور پژوهشی انجام نشده است؛ اما درباره داستان بیژن و منیژه در شاهنامه و بررسی مقایسه‌ای آن با روایت‌های دیگر پژوهش‌هایی انجام شده است. برای نمونه: مالمیر و حسین‌پناهی (۱۳۹۱) در مقاله «بررسی ساختاری داستان بیژن و منیژه» به تجزیه و تحلیل داستان براساس دیدگاه پراپ و تأثیر اسطوره باروری در این روایت پرداخته‌اند. جعفری (۱۳۹۶) در مقاله «بررسی تطبیقی یکی از داستان‌های حماسی آسیای غربی با داستان بیژن و منیژه» کوشیده است مشابهت‌های داستان حماسی عاشقانه «بامسی بیرک» و بیژن و منیژه را بررسی کند. کبری جلیلی و همکاران (۱۴۰۰) در جستاری با عنوان «تحلیل داستان بیژن و منیژه براساس اسطوره باروری» ردپای عناصر اسطوره‌های طبیعت و آیین‌های باروری را در داستان بیژن و منیژه بررسی کرده‌اند. جعفری و چوقادی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «بازشناسی کهن‌الگوها و عناصر نمادین در داستان بیژن و منیژه» موضوع به فردیت رسیدن بیژن را بررسی کرده‌اند. مفتی (۱۳۸۶) در مقاله «مقایسه داستان بیژن و منیژه در شاهنامه فردوسی و شاهنامه کردی» به بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های این دو روایت پرداخته است.

۲-۱. مبانی نظری

روایت نقلی روستای بابایور، آمیزه‌ای از حماسه، اسطوره و باورهای مردم منطقه است که اگرچه در آن، بافت اصلی داستان شاهنامه حفظ شده است، اما در بخش‌های زیادی نیز دگرگونی‌های دیده می‌شود که روند داستان را یک‌سره تغییر داده است. سؤال اصلی پژوهش این است که چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی میان روایت شاهنامه و روایت نقلی وجود دارد؟

روش پژوهش در این جستار آمیزه‌ای از دو روش میدانی و کتاب‌خانه‌ای است. نگارنده نخست، به روش میدانی این روایت را ضبط و به فارسی معیار برگردانده و سپس، به کمک منابع کتاب‌خانه‌ای به بررسی مقایسه‌ای روایت نقلی و روایت فردوسی پرداخته

است. نگارنده سال‌ها پیش این روایت را از رحمان عسکری^۱ شنیده است؛ اما با توجه به گذر سالیان و برای بررسی دقیق‌تر این روایت، به راویان دیگر نیز مراجعه کرده و روایت را به دقت ثبت کرده است.

هدف پژوهش، ثبت و جلوگیری از نابودی این روایت و بررسی مقایسه‌ای آن با روایت شاهنامه است. مرگ نقالان و راویان بزرگ این روستا، تعطیلی سنت قصه‌گویی و بی‌توجهی نسل جوان به روایت‌ها و قصه‌های کهن از عواملی است که ضرورت ثبت و بررسی این گونه از روایت‌ها را صدچندان می‌کند. نگارنده با درک این موضوع و برای حفظ بخشی ارزشمند از گنجینه فرهنگ و ادب عامه، به ثبت و بررسی این روایت پرداخته است.

۲. بحث و بررسی

نخست، روایت شفاهی و سپس بررسی مقایسه‌ای بخش‌های مختلف داستان خواهد آمد.

۲-۱. خلاصه روایت نقالی

در روزگار گذشته، گروهی از مردم باختر که از حمله گرازها به شالیزارهایشان به ستوه آمده بودند، نزد پادشاه ایران آمدند و از او کمک خواستند. پادشاه، بزرگان و پهلوانان را به بارگاه فراخواند و با آن‌ها به مشورت نشست. وزیر اعظم گفت: جناب پادشاه، تنها راه این است که تنی چند از پهلوانان به سرزمین باختر بروند و گرازها را از میان بردارند. پادشاه رای وزیر را پسندید و خطاب به حاضران گفت: آیا در میان شما کسی هست که بخواهد به سرزمین باختر برود؟ تنها کسی که از میان حاضران برپاخاست، پسر پادشاه بود. پادشاه که نمی‌خواست پسر خود را به چنین سفر خطرناکی بفرستد، خطاب به پسر خود گفت: تو جوان هستی و بی‌تجربه. بهتر است پهلوانی باتجربه‌تر به این سفر برود. پادشاه برای ترغیب حاضران پاداشی گران‌بها شامل ده ظرف بزرگ روغن، ده اسب، ده هکتار زمین و... تعیین می‌کند؛ اما باز هم هیچ‌کس جز پسر پادشاه که مادرش از پریان بود،

دوطلب نمی‌شود؛ پادشاه به ناچار با رفتن پسر خود موافقت می‌کند و گرگی، پهلوان نامدار ایرانی، را به عنوان راهنما با پسر خود همراه می‌کند.

پسر پادشاه و گرگی پس از هفت شبانه‌روز به کوهی رسیدند که در دامنه آن بیشه گرازاها بود. گرگی که پهلوانی کاردان بود، شیوه مبارزه با گرازاها را به پسر پادشاه آموخت و خود بیرون از بیشه منتظر ماند. پسر پادشاه به درون بیشه رفت و پس از هفت روز نبرد با گرازاها و کشتن همه آن‌ها از بیشه بیرون آمد. گرگی سر و روی پسر پادشاه را بوسید و با هم به بزم و شادی نشستند. پس از هفت روز و هفت شب، شادخواری، گرگی خطاب به پسر پادشاه گفت: در این نزدیکی شهری است که دختران آن به زیاروی شهره هستند؛ بهتر است قبل از برگشتن به ایران به آن شهر برویم. پسر پادشاه هم پذیرفت و راهی آن شهر شدند. بیرون از شهر و در کنار رودخانه‌ای خروشان، دختران زیاروی بسیاری مشغول رقص و پایکوبی بودند. پسر پادشاه که از دور تماشاگر این صحنه بود، شیفته یکی از دختران شد که از قضا، دختر پادشاه دیوان بود. گرگی، پسر پادشاه را از رفتن به آن جمع برحذر داشت؛ اما پسر پادشاه که شیفته منیجه شده بود، راهی جمع دختران شد. منیجه نیز با دیدن پسر پادشاه، دل‌داده او شد. پس از هفت روز عیش و نوش، پسر پادشاه تصمیم گرفت راهی ایران شود. منیجه که نمی‌خواست پسر پادشاه را از دست بدهد، مقداری بی‌هوش‌دارو در غذای پسر پادشاه ریخت و او را با خود به درون کاخ پدرش برد که در دامنه کوه بود و هفت طبقه زیر زمین داشت.

گرگی که از پیشنهاد خود به پسر پادشاه پشیمان شده بود، راهی جز بازگشت به ایران نداشت. از سویی جرات رویارویی با پادشاه را در خود نمی‌دید؛ از سوی دیگر، هیچ راهی برای نجات پسر پادشاه نبود؛ بنابراین، به ناچار راهی ایران شد و به دروغ ادعا کرد که پسر پادشاه به وسیله گرازاها کشته شده است. پادشاه دستور داد گرگی را به بند کشیدند و به درون چاهی تاریک انداختند تا به حقیقت اعتراف کند. از سوی دیگر، پسر پادشاه وقتی به هوش آمد، خود را در کاخ پادشاه دیوان در کنار منیجه دید و از کرده خود پشیمان شد.

منیجه او را دل‌داری داد و با هم به عیش و نوش نشستند. پس از هفت روز، پادشاه دیوان که به سفر رفته بود، برگشت و از حضور پسر پادشاه در قصر خود باخبر شد. پادشاه دیوان که دشمنی دیرینه با پادشاه ایران داشت، دستور داد پسر پادشاه و منیجه را در طبقه دوم قصر که جایی تاریک و نمودر در زیر زمین بود، زندانی کنند. پس از زندانی شدن پسر پادشاه در چنگ پادشاه دیوان، به حکم خداوند، هفت سال باران نبارید و خشک‌سالی همه جا را فراگرفت. ایزد سروش به خواب پادشاه می‌آید و به او می‌گوید که پسر ت زنده است و تنها رستم است که می‌تواند فرزندت را نجات دهد. پادشاه، رستم را به دربار فرامی‌خواند. رستم برای نجات پسر پادشاه راهی قصر پادشاه دیوان می‌شود.

رستم برای رسیدن به طبقه دوم قصر از هفت مرحله می‌گذرد. نخست، طلسم دروازه ورودی قصر را با نام اعظم خداوند می‌شکند و وارد قصر می‌شود. در طبقه هفتم قصر، شیشه عمر دو دیو را بر زمین می‌کوبد و دیوان را از میان می‌برد. در طبقه ششم با دو دوالپا نبرد می‌کند و شکم هر دو را با شمشیر می‌برد. در طبقه پنجم، با دو غول مبارزه می‌کند و هر دو را می‌کشد. در طبقه چهارم، در صندوقی پولادی وارد شکم اژدها می‌شود و شکم اژدها را می‌برد و از میان می‌برد. در طبقه سوم، با زنی جادوگر روبه‌رو می‌شود که با ذکر نام خداوند، نخست جادوی او را باطل می‌کند و سپس او را با یک ضربه شمشیر از میان می‌برد. در طبقه دوم، دیو سپید را می‌کشد و وارد دخمه‌ای می‌شود که پسر پادشاه و منیجه در آن زندانی شده‌اند. رستم، پسر پادشاه و منیجه را از بند آزاد می‌کند و از قصر بیرون می‌رود. پادشاه دیوان که از حضور رستم در قصر باخبر می‌شود، به نبرد رستم می‌رود. رستم، با سپاه پادشاه دیوان نبرد می‌کند و پس از شکست آن‌ها راهی ایران می‌شود. به حکم خداوند، با ورود رستم و همراهانش بارانی هفت روزه می‌بارد که همه جا سرسبز می‌شود. پادشاه برای پسرش و منیجه، هفت روز و هفت شب جشن عروسی می‌گیرد و رستم نیز به سیستان برمی‌گردد.

۲-۲- آغاز داستان

آغاز روایت نقالی، تفاوت‌های بنیادی با روایت شاهنامه دارد: ۱- در روایت شاهنامه، کیخسرو با بزرگان کشور به عیش و نوش نشسته است که یکی از پرده‌داران خیر از ورود ارمانیان برای دادخواهی می‌دهد. در روایت نقالی، سخنی از بزم و عیش و نوش به میان نیامده است. کیخسرو به تنهایی بر تخت پادشاهی نشسته است و خبری از حضور پهلوانان و بزرگان در پیشگاه او نیست. پادشاه پس از شنیدن دادخواهی، بزرگان را فرامی‌خواند. ۲- دادخواهان در شاهنامه از ارمان- جایی در مرز ایران و توران- هستند؛ در روایت نقالی این افراد از باختر آمده‌اند. ۳- در روایت شاهنامه، پس از طرح موضوع از سوی کیخسرو، بیژن داوطلب رفتن می‌شود. بیژن، فرزند گیو و نوه دختری رستم است. اما در روایت نقالی، پسر پادشاه- که نام او نامشخص است- داوطلب می‌شود. ۴- در روایت شاهنامه، کیخسرو چاره را در مطرح کردن موضوع در میان جمع و فرستادن پهلوان داوطلب برای نابودی گرزها می‌داند؛ اما در روایت نقالی، این پیشنهاد از سوی وزیر اعظم مطرح می‌شود. ۴- در روایت شاهنامه، گیو از تصمیم بیژن راضی نیست و خطاب به او می‌گوید:

به فرزند گفتم: این جوانی چراست؟ به نیروی خویش این گمانی چراست؟
 جوان گرچه دانا بود با گهر ابی آزمایش نگیرد هنر
 بد و نیک هرگونه باید کشید ز هر تلخ و شوری بیاید چشید
 به راهی که هرگز نرفتی، مپوی بر شاه خیره مبر آب روی
 (فردوسی، ۱۳۹۴، ج ۲: ۶۴۲)

اما بیژن از اندرز پدر برآشفته می‌شود و اصرار به رفتن دارد. در روایت نقالی، پادشاه، نخست با داوطلب شدن پسر خود به بهانه جوان بودن او مخالف می‌کند و سپس می‌کوشد با پیشنهاد هدایای ارزشمند، دیگر پهلوانان را تشویق به داوطلب شدن کند؛ اما تلاش او نیز

مانند تلاش گیو بی‌نتیجه می‌ماند. در روایت شاهنامه، کیخسرو از همان آغاز برای تشویق پهلوانان، هدایایی مشخص می‌کند:

یکی خوانِ زرّین بفرمود شاه	که بنهاد گنجور بر پیشگاه
ز هر گونه گوهر بر او ریختند	همه یک به دیگر بر آمیختند
ده اسپ آوردند زرّین لگام	نهاده بر او داغ کاووس نام
به دیبای رومی بیاراستند	پس از انجمن نامور خواستند

(همان: ۶۴۱)

در روایت نقّالی، هدایا بومی شده و به ظرف‌های پر از روغن، اسب و زمین تغییر یافته است. ۵- در روایت شاهنامه، کیخسرو:

به گرگین میلاد گفت آنگهی	که بیژن جوان و نداند رهی
توبا او برو تا سر آب بند	همش راهبر باش و هم یارمند

(همان: ۶۴۲)

در روایت شاهنامه آشکارا از گرگین خواسته شده که افزون بر راهنمایی یاریگر بیژن نیز باشد؛ اما در روایت نقّالی، گرگی، تنها در نقش راهنماست و رسالتی در کمک کردن به پسر پادشاه ندارد.

۳-۲- رفتن به بیشه گرازها

در این بخش از داستان سه تفاوت دیده می‌شود: ۱- در روایت نقّالی، پسر پادشاه و گرگی، پس از هفت روز و هفت شب به بیشه گرازها می‌رسند. در روایت شاهنامه، سخنی از زمان

رسیدن دو پهلوان نیست. ۲- در روایت شاهنامه، بیژن از گرگین طلب کمک می‌کند؛ اما گرگین به این بهانه که بیژن عهده‌دار این مسئولیت شده و گنج و سیم و زر را به بیژن داده‌اند، از همکاری با بیژن خودداری می‌کند. در روایت نقالی، گرگی، شیوه نبرد کردن با گرازها را به پسر پادشاه می‌آموزد و بیرون از بیشه منتظر بیژن می‌ماند. در روایت نقالی، پسر پادشاه از گرگی طلب کمک نمی‌کند. ۳- در روایت شاهنامه، جزئیات نبرد بیژن با گرازها آمده است؛ اما در روایت نقالی هیچ اشاره‌ای به نحوه مبارزه پسر پادشاه با گرازها نشده است.

۴-۲- رفتن به دیدار منیژه/منیجه

در این بخش از داستان نیز تفاوت‌های بنیادی دیده می‌شود: ۱- در روایت شاهنامه، واکنش گرگین به پیروزی بیژن بر گرازها این گونه آمده است:

به دلش اندر آمد از آن کار درد	ز بدنامی خویش ترسید مرد
دلش را پیچید آهرمنّا	بد انداختن ساخت بر بیژنّا
سگالش چنین بُد، نبشته جزین	نکرد ایچ یاد از جهان آفرین

(همان: ۶۴۳)

گرگین برای نجات خود از بدنامی، با حيله گری، بیژن را وسوسه می‌کند تا به جشنگاه دختر افراسیاب بروند و از آنجا چند زیارو نیز به پیشگاه کیخسرو ببرند. وسوسه‌های گرگین در بیژن که جوان و آزمند است، اثر می‌کند و راهی مرغزاران ارمان می‌شوند. در روایت نقالی، گرگی، از پیروزی پسر پادشاه شادمان می‌شود و نشانی از حسادت در رفتار او دیده نمی‌شود. به دیگر سخن، پیشنهاد گرگی برای رفتن به شهر زیارویان، تنها برای تفریح و لذت و به دور از حيله و حسادت است.

۲- در روایت شاهنامه، دو پهلوان بی‌درنگ راهی جشنگاه دختر افراسیاب می‌شوند؛ اما در روایت نقّالی، گرگی و پسر پادشاه، هفت روز به شادی و عیش و نوش می‌پردازند و سپس راهی می‌شوند. ۳- در روایت شاهنامه، جشنگاه دختر افراسیاب، دو روز از ارمان دور و نزدیک خاک توران است. در روایت نقّالی، گرگی با پسر پادشاه از شهری سخن می‌گوید که به داشتن زیارویان شهره است و نامی از این شهر نمی‌برد.

۴- در روایت شاهنامه، بیژن که مشتاق دیدار منیژه است، زیر درخت سروی به تماشای منیژه می‌ایستد. منیژه که از دور بیژن را می‌بیند، شیفته او می‌شود و دایه خود را نزد بیژن می‌فرستد تا از نام و نژاد او باخبر شود و او را به جشنگاه خود مهمان کند. در روایت نقّالی، پسر پادشاه و گرگی، بیرون از شهر و در کنار رودخانه، به گروهی از دختران برمی‌خورند که مشغول رقص و پایکوبی هستند. پسر پادشاه از دور منیجه را می‌بیند و شیفته او می‌شود. برخلاف روایت شاهنامه، گرگی، پسر پادشاه را از رفتن به جمع دختران باز می‌دارد؛ اما پسر پادشاه، بی‌توجه به نصیحت گرگی به میان دختران می‌رود. در روایت نقّالی، سخنی از دایه به میان نمی‌آید. این بخش از داستان در روایت شفاهی، بسیار کوتاه برگزار می‌شود. ۴- در روایت نقّالی، پسر پادشاه از نژاد پریان معرفی می‌شود؛ نکته جالب این است که در روایت شاهنامه، منیژه که از زیبایی و شکوه بیژن به شگفت آمده است، از دایه می‌خواهد تا از بیژن بپرسد:

پری‌زاده‌ای، گر سیاوخشیا؟ که دل‌ها به مهرت همی‌بخشیا

(همان: ۶۴۵)

بیژن نیز در پاسخ می‌گوید:

سیاوش نیم، نر پری‌زادگان از ایرانم، از شهر آزادگان

(همان: ۶۴۶)

در روایت شاهنامه، بیژن آشکارا می گوید از نژاد پریان نیست.

۵- در روایت شفاهی، پدر منیجه، پادشاه دیوان معرفی می شود؛ هرچند در ادامه، نام او نیز مانند روایت شاهنامه، افراسیاب است. در میان متون کهن مربوط به حماسه و اسطوره‌های ایرانی، در دو کتاب "دینکرد" و "غرر اخبار ملوک فرس و سیرهم" به اهریمن بودن افراسیاب اشاره شده است. (ر.ک. بویس، ۱۳۷۶، ج ۱: ۱۴۶-۱۴۷؛ ثعالبی، ۱۳۷۲: ۸۹). دومزیل درباره افراسیاب می نویسد: «مهر تورانیان آشکارا دیوی است که جنبه تاریخی یافته است. در کتاب‌های پهلوی، افراسیاب و در آثار نویسندگان عهد اسلامی، افراسیاب است.» (دومزیل، ۱۳۸۴: ۱۷۸). در اوستا و متون پهلوی، «دیو خشکی و بی آبی است که باران را از کشور ایران دور می‌دارد و یا مسیر رودها را می‌گرداند تا آب به سرزمین ایران نرسد.» (مسکوب، ۱۳۵۴: ۱۰۶). ۶- ویژگی دیگری که در روایت نقلی به افراسیاب نسبت داده می‌شود، جادوگری است. در شاهنامه، بارها به جادوگری افراسیاب اشاره شده است. برای نمونه:

ز بد کردن جادو افراسیاب نگیرد بر این بی‌گناهان شتاب
(فردوسی، ۱۳۹۴، ج ۲: ۸۴۷)

بگفت آن شگفتی که دید اندر آب ز گم بودن جادو افراسیاب
(همان: ۸۷۳).

افزون بر شاهنامه، افراسیاب در منابع دیگری مانند کتاب بندهش، تاریخ بخارا، غرر اخبار ملوک فرس و بهمن‌نامه نیز جادوگر معرفی شده است. (دادگی، ۱۳۹۵: ۱۳۷، صدیقیان، ۱۳۷۵، ج ۱: ۱۱۸؛ ثعالبی، ۱۳۶۸: ۱۸۹؛ ابی‌الخیر، ۱۳۷۰: ۴۳۱).

۶- در روایت شاهنامه، پسر پادشاه پس از هفت روز و هفت شب عیش و نوش با منیجه، آهنگ بازگشت به ایران می‌کند. در روایت شاهنامه این زمان، سه روز و سه شب است. (فردوسی، ۱۳۹۴، ج ۲: ۶۴۷).

۵-۲- بردن بیژن/پسر پادشاه به قصر

۱- در هر دو روایت، دختر برای بردن بیژن/پسر پادشاه به قصر از داروی بی‌هوشی استفاده می‌کند. ۲- در هر دو روایت، وقتی پهلوان در قصر به هوش می‌آید، از بودن در آنجا ابراز ناراحتی و پشیمانی می‌کند. در روایت شاهنامه، بیژن مسبب گرفتار شدنش در کاخ افراسیاب را گرگین می‌داند:

چنین گفت کای کردگار ار مرا	رهایی نخواهد بُدن زایدر،
ز گرگین تو خواهی مگر کین من	بر او بشنوی درد و نفرین من،
که او بُد بدین بد مرا رهنمون	همی خواند بر من هزاران فسون

(همان: ۶۴۷)

اما در روایت نقّالی، پسر پادشاه که به توصیه‌های بیژن برای نرفتن به جمع دختران عمل نکرده است، خود را مسبب گرفتار شدنش می‌داند و خود را نفرین می‌کند. ۳- در روایت نقّالی، پس از گذشت هفت روز، افراسیاب از حضور پسر پادشاه در قصر باخبر می‌شود. در روایت شاهنامه، به زمان دقیق اشاره نشده است:

چو بگذشت یک روز گاران چنین	پس آگاهی آمد به دربان ازین
----------------------------	----------------------------

(همان: ۶۴۷)

در روایت نقّالی اشاره‌ای به چگونگی باخبر شدن پادشاه از حضور بیژن در قصر نمی‌شود؛ اما در شاهنامه، افراسیاب به وسیله دربان از حضور بیژن در قصر باخبر می‌شود. افراسیاب، نخست با قراخان مشورت می‌کند و سپس گرسیوز را برای آوردن بیژن روانه

می‌کند. گرسیوز بیژن را با چرب‌زبانی و پیمان بستن خلع سلاح می‌کند و به پیشگاه افراسیاب می‌برد. ۴- در روایت نقالی، هیچ اشاره‌ای به گفت‌وگوی بیژن و افراسیاب نمی‌شود. اما در شاهنامه، بیژن به دروغ متوسل می‌شود و دلیل حضورش در کاخ افراسیاب را این‌گونه بیان می‌کند:

... به زیر یکی سرو، رفتم به خواب	که تا سایه دارد مرا ز آفتاب
پری‌ای بیامد بگسترد پر	مرا اندر آورد خفته به بر
از اسپم جدا کرد و شد تا به راه	که آمد همی لشکر و دخت شاه
... پری یک‌به‌یک ز اهرمن کرد یاد	میان سواران در آمد چو باد
مرا ناگهان در عماری نشانند	بر آن خوب‌چهره فسونی بخواند،
که تا اندر ایوان نیامد ز خواب	نجمید و من کرده دیده پرآب
گناهی مرا اندرین بوده نیست	منیژه بدین کار آلوده نیست
پری بی‌گمان بخت برگشته بود	که بر من همی جادوی آزمود

(همان: ۶۵۰)

همان‌گونه که پیش‌تر نیز گفته شد، در روایت نقالی، پسر پادشاه از نژاد پریان است. در روایت شاهنامه، در دو بخش بیژن با پری ارتباط می‌یابد: نخست، منیژه که از زیبایی و فرّ و شکوه بیژن شگفت‌زده شده است، بیژن را پری می‌داند. در این بخش از داستان نیز، بیژن مدعی می‌شود که پری او را به قصر افراسیاب کشانده است. افراسیاب که از دروغ‌پردازی بیژن بیشتر به خشم آمده است، به گرسیوز دستور کشتن بیژن را می‌دهد؛ اما واسطه‌گری پیران سبب می‌شود افراسیاب از تصمیم خود منصرف شود.

۶-۲- عاقبت باخبر شدن افراسیاب از حضور بیژن/ پسر پادشاه در قصر

۱- در روایت نقالی، پادشاه به محض باخبر شدن از حضور پسر پادشاه در قصر، دستور می‌دهد هر دو- پسر پادشاه و منیجه- را در طبقه دوم قصر که در زیر زمین است، زندانی کنند. نکته جالب در روایت نقالی این است که پادشاه هر دو را زندانی می‌کند؛ اما در روایت شاهنامه، بیژن، دست و پا بسته، به بن چاه انداخته می‌شود؛ منیژه نیز بدون هیچ زیور و زینتی از دربار بیرون رانده می‌شود تا شاهد مرگ تدریجی بیژن باشد. منیژه در ادامه داستان، بر فراز چاهی که بیژن در آن زندانی شده است، می‌ماند و از بیژن مراقبت می‌کند.

۲- در روایت شاهنامه، توضیح خاصی درباره قصر افراسیاب نیامده است؛ اما در روایت نقالی، قصر افراسیاب، خانه‌ای است هفت طبقه در دامنه کوه. همه طبقات این کاخ در زیر زمین قرار دارد و بیژن و منیژه نیز در طبقه دوم این کاخ زندانی می‌شوند. براساس متون پهلوی، افراسیاب دژی در زیر زمین دارد که بی‌شبهت به قصر او در روایت نقالی نیست. درباره دژ افراسیاب در بندهشن آمده است: «... یکی را افراسیاب تور جادوگر، در زیر زمین به جادویی کرد.» (دادگی، ۱۳۹۵: ۱۳۷). و سپس درباره کیفیت این دژ می‌گوید: «درباره خانه افراسیاب گوید که زیر زمین به جادویی ساخته شده است. به روشنی، خانه در شب چون روز روشن بود. چهار رود در آن می‌تازد، یکی آب، یکی می، یکی شیر و یکی ماست زده. بر سقف آن گاه خورشید و گاه ماه به روشنی درآراسته است. به بالای یک هزار مرد میانه‌بالا، بالای خانه بود.» (همان: ۱۳۸).

۷-۲- بازگشت گرگین/ گرگی به ایران

در این بخش، نکته‌های زیرگفتنی است: ۱- در روایت شاهنامه، آشکارا به این نکته اشاره شده است که گرگین به دلیل حسادت و با حيله و بدانیشی، بیژن را روانه جشنگاه منیژه می‌کند؛ هرچند در نهایت از کرده خود پشیمان می‌شود؛ گرگین به ناچار و برای پوشاندن نقش خود در گرفتار شدن بیژن، داستان را به گونه‌ای دیگر بازگو می‌کند و ادعا می‌کند که بیژن به دنبال گوری روانه شده و سپس به همراه گور ناپدید شده است؛ اما در روایت

نقالی سخنی از حسادت و بداندیشی گرگی نسبت به بیژن نیست و شاید تنها اشتباه گرگی - اگر بتوان خطا دانست - پیشنهاد رفتن به شهر زیارویان برای تفریح و لذت است؛ در روایت نقالی نیز گرگی به دروغ می گوید که گرازها بیژن را دریده اند؛ چون جرأت گفتن حقیقت را ندارد؛ هرچند تصور پوشاندن نقش خود در ماجرای بیژن نیز دور از ذهن نیست.

۲- در روایت شاهنامه، گیو متوجه دروغ گویی گرگین می شود و به واسطه پادشاه از زنده بودن فرزند خود باخبر می شود. در روایت نقالی نیز پادشاه سخنان گرگی را باور نمی کند و گرگی به چاه انداخته می شود. در روایت شاهنامه، در آغاز سخنی از به چاه افتادن گرگین نیست و تنها دربند شدن او بیان می شود؛ اما پس از میانجی گری رستم و موافقت کیخسرو با آزاد کردن گرگین این بیت آمده است:

به رستمش بخشید پیروزشاه رهانیدش از بند و تاریک چاه

(فردوسی، ۱۳۹۴، ج ۲: ۶۷۱).

به نظر می رسد در شاهنامه نیز می توان چاه را در معنای حقیقی دانست.

۳- در روایت نقالی، با زندانی شدن پسر پادشاه، هفت سال خشک سالی همه جا را فرامی گیرد. یکی از ویژگی های مهم افراسیاب که در متون پهلوی و اسلامی و در پیوند با شخصیت اساطیری او از آن یاد شده است، نقش او در حبس آب است. آیدنلو در این باره می نویسد: «مشهورترین و پرتکرارترین ویژگی افراسیاب در پیوند با سرشت اساطیری او، جنبه خشک سالی و از بین بردن آب هاست.» (آیدنلو، ۱۳۸۲: ۱۰). «با توجه به متون کهن که از افراسیاب در آن ها یاد شده است، مهم ترین خویشکاری افراسیاب دُش فره را می توان دشمنی او با آب و آبادانی دانست. در این متن ها آمده که افراسیاب در یورش خود به ایران، دریاچه ها، رودها و چشمه ها را خشکانید و با چیرگی بر ایران، موجب بی بارانی، قحطی و خشک سالی شده است.» (ستاری، ۱۳۸۷: ۱۶۶). پژوهشگران زیادی مانند

کریستن سن، بنونیست، یاحقی، کارنوی و... افراسیاب را تجسم دیو خشک‌سالی و بی‌آبی معرفی می‌کنند. (ر.ک. کریستن سن، ۱۳۷۷: ۷۴؛ یاحقی، ۱۳۸۶: ۱۴۶؛ سرکاراتی، ۱۳۵۷: ۵۶؛ مسکوب، ۱۳۷۵: ۱۰۶). در بندهش آمده است: «چون منوچهر در گذشته بود، دیگر بار افراسیاب آمد، بر ایران شهر بس آشوب و ویرانی کرد، باران را از ایران شهر بازداشت، تا زاب تهماسپان آمد، افراسیاب را بسپوخت و باران آورد که آن را نوبارانی خوانند.» (دادگی، ۱۳۹۵: ۱۳۹). به نظر می‌رسد وقوع خشک‌سالی به دلیل چیره شدن یکی از گونه‌های اهریمن مانند دیو، اژدها، غول و... بن‌مایه‌ای جهانی باشد. در روایت نقالی نیز این بن‌مایه تکرار می‌شود. در بند شدن پسر پادشاه باعث وقوع خشک‌سالی می‌شود و نقش اساطیری افراسیاب در به وجود آوردن خشک‌سالی در این روایت تکرار می‌شود. ژرف‌ساخت روایت نقالی، اسطوره‌باروری است.

۲- در روایت شاهنامه، کیخسرو در جام جهان‌بین می‌نگرد و بیژن را در چاه می‌بیند. تنها کسی که می‌تواند بیژن را به ایران بازگرداند، رستم است. در روایت نقالی، پادشاه به واسطه ایزد سروش از زنده بودن فرزند خود باخبر می‌شود و ایزد سروش است که به او می‌گوید تنها رستم می‌تواند فرزندت را بازگرداند. با توجه به نقش ایزد سروش و مشابهت داستان، به نظر می‌رسد این بخش از داستان، تقلیدی از داستان گیو و کیخسرو باشد. گودرز، پدر گیو، یک شب در خواب ابری پرآب می‌بیند که از ایران برمی‌آید و سروش بر فراز آن ابر باران‌زا به گودرز می‌گوید اگر می‌خواهی از این تنگی و خشک‌سالی و افراسیاب نجات پیدا کنی، بدان که فردی به نام کیخسرو، از پشت سیاوش، در توران است که باید به ایران بیاید. او توران را زیر و رو می‌کند؛ انتقام پدرش را از افراسیاب می‌گیرد و تنها کسی که می‌تواند او را از توران به ایران بیاورد، گیو است.

ز گردان ایران و گردن‌کشان نیابد جز از گیوازو کس نشان

(فردوسی، ۱۳۹۴، ج ۲: ۴۲۰)

۸-۲- رفتن رستم برای بازگرداندن بیژن/پسر پادشاه

این بخش از داستان در روایت نقالی نسبت به روایت فردوسی، یک سره متفاوت می‌شود. در شاهنامه، این بخش از داستان بسیار مفصل است و ۶۹۳ بیت از ۱۲۷۹ بیت روایت را شامل می‌شود. براساس روایت شاهنامه، کیخسرو به رستم نامه می‌نویسد و او را برای بازگرداندن بیژن به بارگاه خویش فرامی‌خواند. رستم در هیئت بازرگانان و به همراه هفت گُرد راهی توران زمین می‌شود. منیژه از ورود کاروان ایرانی به توران باخبر می‌شود و برای کمک نزد رستم می‌رود. رستم مرغی بریان که انگشتی خود را در آن نهاده است، به وسیله منیژه برای بیژن می‌فرستد. بیژن با دیدن انگشتی رستم، از آمدن رستم و قصد و نیت او باخبر می‌شود. پس از نجات بیژن از چاه، رستم به همراه بیژن و هفت گردان به افراسیاب شیخون می‌زنند؛ اما افراسیاب می‌گریزد و دوباره با گردآوردن سپاه خود به رستم و همراهانش یورش می‌برد؛ اما باز هم شکست می‌خورد.

در روایت شفاهی، چند تفاوت بنیادی با روایت شاهنامه وجود دارد: ۱- این بخش از داستان در قیاس با روایت شاهنامه، بسیار کوتاه است. بخش‌هایی مانند نامه نوشتن کیخسرو به رستم، میانجی‌گری رستم برای آزاد شدن گیو، آمدن منیژه نزد رستم و نبردهای هفت گردان با افراسیاب وجود ندارد. در شاهنامه، گرگین پس از آزاد شدن، به همراه رستم برای نجات بیژن راهی توران می‌شود؛ اما در روایت شفاهی، هیچ سخنی از فرجام گرگی به میان نیامده است. ۲- در شاهنامه، رستم به همراه هفت پهلوان راهی توران می‌شود؛ در روایت شفاهی، رستم به تنهایی عازم توران می‌شود. ۳- در شاهنامه، رستم پس از نجات بیژن با افراسیاب و سپاه او نبرد می‌کند؛ اما در روایت نقالی، رستم برای رسیدن به محل زندانی شدن بیژن از هفت خان می‌گذرد. در خان نخست، رستم با بهره گرفتن از نام اعظم خداوند، طلسم در ورودی را باطل می‌کند و وارد قصر می‌شود. به نظر می‌رسد قداست

کلام بن‌مایه‌ای هند و اروپایی باشد. در اساطیر ایران از همان آغاز آفرینش با این بن‌مایه روبه‌رو می‌شویم. اهورامزدا دعای اهورنور را می‌خواند و اهریمن را سه هزار سال بی‌هوش می‌کند. (دادگی، ۱۳۹۵: ۳۵). در اسطوره آفرینش مانی نیز قداست کلام دیده می‌شود. (اسماعیل‌پور، ۱۳۹۵: ۹۲). در ریگ‌ودا، کلمه و صوت در کنار دیگر خدایان و مانند آن‌ها ستایش شده است. (جلالی نایینی، ۱۳۶۷: ۱۲۷-۱۲۸).

رستم در خان دوم، با دو دیو مبارزه می‌کند و با شکستن شیشه عمر آن‌ها، هر دو را می‌کشد. مبارزه با دیو، یکی از بن‌مایه‌های پرتکرار در روایت‌های حماسی و افسانه‌های ایرانی است. در فرامرنامه، فرامرز برای نجات دختران کید هندی با دیو دوسر و کئاس دیو می‌جنگد. (فرامرنامه، ۱۳۸۲: ۱۰۵). رستم نیز برای نجات کیکاووس و همراهان ارژنگ دیو و دیو سپید را می‌کشد. (ر.ک. فردوسی، ۱۳۹۴، ج ۱: ۲۱۹-۲۲۳). یکی از بن‌مایه‌های پرتکرار دیگر در قصه‌ها و افسانه‌های ایرانی، کوبیدن شیشه عمر دیو بر زمین و کشتن دیو است. (برای نمونه ر.ک. انجوی شیرازی، ۱۳۹۵: ۲۵۹؛ انجوی شیرازی، ۱۳۹۴: ۱۱۲؛ صبحی مهتدی، ۱۳۸۷، ج ۱: ۲۶۷؛ درویشیان، ۱۳۷۷: ۲۶۲). مارزلف درباره شیشه عمر دیوان می‌نویسد: «روح این دیو در شیشه‌ای است که در بدن یک حیوان یا یک شیء دیگر پنهان است، به نحوی که فقط با یافتن این شیشه و شکستن آن می‌توان بر دیو چیره شد... با وجود نیروی فوق‌العاده و صفات فوق‌طبیعی‌اش، موجودی کندذهن و نادان است. پس همواره خود اوست که در اثر تملق‌ها و چرب‌زبانی‌های محبوبه‌اش، فریب خورده و نهانگاه شیشه عمر خود را برملا می‌کند.» (مارزلف، ۱۳۷۶: ۴۶). در روایت شفاهی هیچ اشاره‌ای به چگونگی دست یافتن رستم به شیشه عمر دیوان نشده است.

در خان سوم، رستم با دو دوالپا نبرد می‌کند و آن‌ها را از میان برمی‌دارد. درباره شیوه نبرد رستم با دوالپایان نیز توضیح خاصی در روایت نقّالی نیامده است. علی‌رغم سنت نقّالان این بخش از داستان که می‌تواند هیجان بیش‌تری برای شنونده داشته باشد، بسیار کوتاه روایت می‌شود. در بهمن‌نامه، بهمن در خان ششم با دوالپایان روبه‌رو می‌شود. (ابن

ابی‌الخیر، ۱۳۷۰: ۴۱۱). در یادگار جاماسبی، جاماسب، دوالپایان را موجوداتی اهریمنی می‌داند که ناپاک و پرزور هستند. کردار نیک، قوانین، دین و گناه را نمی‌شناسند. (ویدن گرن، ۱۳۸۱: ۴۲-۴۳). در عجایب‌نامه‌ها درباره دوالپایان داستان‌های زیادی وجود دارد. (قزوینی، ۱۳۴۰: ۴۵۸؛ طوسی، ۱۳۴۵: ۵۰۰).

در خان چهارم، رستم با دو غول نبرد می‌کند و آن‌ها را از میان برمی‌دارد. در منظومه شهریارنامه، شهریار با دسته‌ای از غولان روبه‌رو می‌شود که با حيله‌ای بسیار ساده آن‌ها را از میان برمی‌دارد:

جهانجوی برداشت از سفره نان بدان غول گفتا بیا و ستان
 بشد پیش تانان ستاند ازوی گرفتش سر و دست آن جنگجوی
 (مختاری غزنوی، ۱۳۷۷: ۱۲۹)

در این خان نیز اشاره‌ای به چگونگی کشته شدن غول‌ها به دست رستم نمی‌شود.

در خان پنجم، رستم درون صندوقی پولادین می‌رود و پس از بلعیده شدن توسط اژدها، شکم اژدها را می‌درد و بیرون می‌آید. نبرد پهلوان و اژدها بن‌مایه‌ای جهانی است که در اساطیر ملل نموده‌های فراوانی دارد. (ر.ک. سرکاراتی، ۱۳۸۵: ۲۳۷). در روایات ایرانی نیز این بن‌مایه به فراوانی دیده می‌شود. برای نمونه، رستم و اسپندیار در شاهنامه و شهریار در منظومه جهانگیرنامه در خان سوم و جمشید نیز در منظومه جمشید و خورشید در خان دوم با اژدها روبه‌رو می‌شوند. (فردوسی، ۱۳۹۴، ج ۱: ۲۱۲-۲۱۴؛ فردوسی، ۱۳۹۴، ج ۳: ۱۰۶-۱۰۸؛ مادح، ۱۳۸۰: ۷۳؛ ساوجی، ۱۳۴۸: ۳۵-۵۲).

این گونه گذر از اژدها قرار گرفتن در صندوق و رفتن به شکم اژدها- در روایت‌های حماسی برای نخستین بار در داستان رستم و اسپندیار دیده می‌شود. (ر.ک. فردوسی، ۱۳۹۴، ج ۳: ۱۰۷-۱۰۸). در فرامرنامه نیز فرامرز در خان سوم، برای کشتن اژدها به همراه بیژن در

صندوقی پنهان می‌شوند و پس از بلعیده شدن توسط اژدها، شکم اژدها را می‌درند و اژدها را از میان برمی‌دارند. (ر.ک. فرامرنامه، ۱۳۸۲: ۱۲۰).

در خان ششم، رستم در برابر زن جادو قرار می‌گیرد. در این مرحله، رستم با یادکرد نام خداوند طلسم جادوگر را باطل می‌کند و سپس با شمشیر او را از میان برمی‌دارد. در روایت نقالی، دو روایت شاهنامه با هم ترکیب شده‌اند؛ چرایی این آمیزش بر نگارنده روشن نیست. رستم و اسپندیار در خان چهارم از زن جادو می‌گذرند. (ر.ک. فردوسی، ۱۳۹۴، ج ۱: ۲۱۴-۲۱۶؛ فردوسی، ۱۳۹۴، ج ۳: ۱۰۸-۱۱۱). در هفت خان رستم نیز جادوی زن جادو با شنیدن نام خداوند باطل می‌شود و به هیئت «گنده‌پیری» درمی‌آید.

در خان هفتم، رستم با دیو سپید روبه‌رو می‌شود. در این خان نیز اشاره‌ای به چگونگی نبرد میان دیو سپید و رستم و کشته شدن دیو نمی‌شود. در هفت خان رستم در شاهنامه نیز رستم در خان پایانی با دیو سپید روبه‌رو می‌شود. (ر.ک. فردوسی، ۱۳۹۴، ج ۱: ۲۲۱-۲۲۳).

۹-۲- فرجام داستان

۱- در روایت شاهنامه، رستم پس از نبرد با افراسیاب به همراه بیژن و منیژه به ایران بازمی‌گردد. کیخسرو به همه پهلوانان و به ویژه رستم هدایایی ارزنده می‌بخشد؛ همچنین هدایایی نیز به دست بیژن برای منیژه می‌فرستد و خطاب به بیژن می‌گوید:

به بیژن بفرمود کاین خواسته بیر سوی ترک روان کاسته
به رنجش مفرسای و سردش مگوی نگر تا چه آوردی او را به روی
تو با او جهان را به شادی گذار نگه کن بدین گردش روزگار...
(فردوسی، ۱۳۹۴، ج ۲: ۶۸۸)

در روایت نقالی تنها به این موضوع اشاره می‌شود که پادشاه برای پسرش و منیجه هفت روز و هفت شب مراسم عروسی برگزار می‌کند.

۲- در روایت نقلی عدد هفت بارها تکرار می‌شود. همه رخدادهای مهم در هفت روز/هفت روز و هفت شب رخ می‌دهد. پسر پادشاه و گرگی پس از هفت شبانه‌روز به محل زندانی شدن پسر پادشاه می‌رسند. نبرد گرگی و گرازها، هفت روز به طول می‌انجامد؛ پس از کشته شدن گرازها، گرگی و پسر پادشاه هفت روز و هفت شب به شادخواری می‌پردازند؛ پسر پادشاه در کنار منیجه، هفت روز به عیش و نوش می‌نشیند؛ پادشاه دیوان/افراسیاب، پس از هفت روز از سفر بازمی‌گردد؛ پس از زندانی شدن پسر پادشاه در چنگ پادشاه دیوان، به حکم خداوند، هفت سال باران نمی‌بارد؛ رستم برای رسیدن به پسر پادشاه از هفت مرحله می‌گذرد. با ورود رستم و همراهانش بارانی هفت روزه می‌بارد که همه جا سرسبز می‌شود؛ جشن عروسی پسر پادشاه و منیجه هفت روز و هفت شب است. «بنا بر روایت فردوسی فاصله زمانی رفتن بیژن به جشنگاه منیژه تا هنگام زندانی شدنش در چاه، هفت روز است؛ سه روز در جشنگاه منیژه و چهار روز در قصر افراسیاب که مجموعاً هفت روز می‌شود. ... در قصه مورد بررسی، بیژن نماینده وجه مذکر (آسمان، عدد سه، خود آگاهی) جهان در حال حرکت و تبدیل شدن روایت و منیژه، وجه مؤنث (زمین، عدد، چهار، ناخود آگاهی) و چهارگانگی آن (چهار کارکرد آنیما) آن به شمار می‌رود.» (جعفری و چوقادی، ۱۳۹۲: ۱۶۳). در بخش دیگری از روایت شاهنامه که عدد هفت دیده می‌شود، رفتن رستم برای نجات بیژن با هفت پهلوان است. عدد هفت در اساطیر، ادیان و قصه‌ها نقشی بنیادین دارد. این عدد در جنبه‌های مختلف فرهنگ بشری رسوخ کرده و مقدس شمرده می‌شود. (رک. یاحقی، ۱۳۸۶: ۸۷۷؛ تواضعی، ۱۳۷۳: ۴۰-۴۷؛ روح الامینی، ۱۳۶۱: ۱۰۰۹-۱۰۱۱؛ والی، ۱۳۷۹: ۶۰۲-۶۰۰).

افزون بر عدد هفت، عدد سه نیز در دو بخش از روایت شاهنامه دیده می‌شود: نخست، رستم، گیو را که حامل نامه مهمی از جانب کیخسرو است، سه روز نزد خود نگه می‌دارد. «بنا بر دیدگاه تأویلی یونگ، عدد سه، نماینده بی‌اعتدالی، نقصان و پریشیدگی است و به همین دلیل است که در این بخش از داستان که اوضاع و احوال بر هم خورده و نابسامانی و

پرشیدگی بر روان روایت حاکم است، نمود این عدد را می‌بینیم.» (جعفری و چوقادی، ۱۳۹۲: ۱۶۴). بیژن نیز در جشنگاه منیژه سه روز می‌ماند.

۳. نتیجه‌گیری

بررسی مقایسه‌ای روایت نقالی «منیجه» با داستان «بیژن و منیژه» در شاهنامه گفتنی‌های زیر را نشان می‌دهد: ۱- افسانه عامیانه دارای دو بخش قابل تفکیک است: در بخش نخست روایت- از ابتدای داستان تا رفتن پسر پادشاه برای دیدن منیجه- روند داستان آهسته و شبیه به روایت شاهنامه پیش می‌رود؛ هرچند از همان آغاز، در کنار شباهت در خطوط کلی داستان، تفاوت‌های بنیادی با روایت شاهنامه دارد. اما در بخش دوم- از برگشت گرگی به ایران تا پایان- با داستانی یک‌سره متفاوت روبه‌رو هستیم؛ به گونه‌ای که تقریباً کمترین شباهتی به داستان بیژن و منیژه در شاهنامه ندارد. ۲- به نظر می‌رسد از دیرباز این روایت در میان مردم رایج بوده و در گذر زمان دستخوش دگرگونی شده است. بخشی از این دگرگونی مانند حضور سروش غیبی در داستان، هدایایی که پادشاه برای پهلوان داوطلب در نظر می‌گیرد، ارتباط شخصیت اصلی داستان با پری و گذر رستم از دیوها، غول‌ها و دوالپایان، نتیجه تلاش راویان و نقالان برای بومی کردن روایت است؛ اما بخش اصلی این دگرگونی که بیش‌تر در بخش دوم داستان دیده می‌شود، قابل اثبات نیست که چگونه و از چه زمانی رخ داده است. ۳- درباره شخصیت‌های روایت نقالی سه نکته قابل ذکر است: الف- برخی از شخصیت‌ها مانند سروش غیبی و وزیر اعظم به داستان اضافه شده‌اند؛ برخی نیز مانند هفت گردان، پیران، گرسیوز، دایه، گیو، قراخان و... حذف شده‌اند. روایت نقالی با حداقل شخصیت‌ها روایت می‌شود. ب- بیش‌تر شخصیت‌های روایت نقالی، نقش‌هایی متفاوت در قیاس با هم‌تایان خود در شاهنامه بازی می‌کنند. برای نمونه، گرگی در روایت نقالی در نقش راهنمایی دل‌سوز ظاهر می‌شود و نشانه‌ای از خیانت‌کاری و حسادت در رفتار او دیده نمی‌شود. ج- در روایت نقالی، قهرمان داستان پسر پادشاه است که نام او نیز مشخص نیست؛ اما در روایت شاهنامه، بیژن فرزند گیو است. د- در روایت نقالی، شخصیت اساطیری افراسیاب بیش‌تر نمود یافته است. پادشاهی دیوان، پیش‌گیری از

بارش باران و داشتن قصری هفت طبقه در زیر زمین از مهم‌ترین نشانه‌های سرشت اساطیری او در روایت نقالی است. ۴- در روایت شاهنامه، سخنی درباره عبور رستم از چند خان نیست؛ حال آن‌که در روایت عامیانه پهلوان از هفت خان گشودن طلسم دروازه، دیوها، دوآلیان، غول‌ها، اژدها، زن جادو و دیو سپید می‌گذرد. البته گفتنی است درباره چگونگی گذر پهلوان از این مراحل سخنی به میان نمی‌آید. ۵- مکان‌ها در روایت عامیانه چندان روشن نیست. تنها مکانی که از آن یاد می‌شود، باختر است؛ در شاهنامه، نام مکان‌های رخداده آمده است. ۶- همه رخدادهای مهم در روایت نقالی در هفت روز و هفت شب/هفت روز رخ می‌دهند که نشان‌دهنده نفوذ قداست این عدد در روایت نقالی است. در روایت شاهنامه نیز عدد هفت و سه تکرار می‌شود.

یادداشت‌ها

۱- ایشان از روایان روستای بابایور در منطقه سیاخ دارنگون فارس بودند که در میان اهالی روستا به نقالی و قصه‌گویی شهره بودند. مهم‌ترین سرگرمی مردم روستا در عصرهای زمستان و پاییز، گوش سپردن به روایت‌های ایشان بود.

منابع

- آیدنلو، سجاد. (۱۳۸۲). «نشانه‌های سرشت اساطیری افراسیاب». فصلنامه پژوهش‌های ادبی. شماره ۲، صص ۷-۳۶.
- ابن اثیر، علی بن محمد (۱۳۸۶). اخبار ایران از الکامل ابن اثیر. ترجمه محمد ابراهیم باستانی پاریزی. تهران: علم.
- ابی‌الخیر، ایران‌شاه. (۱۳۷۰). بهمن‌نامه. به تصحیح رحیم عقیقی. تهران: علمی و فرهنگی.
- اسماعیل‌پور، ابوالقاسم. (۱۳۷۵). اسطوره آفرینش در آیین مانی. تهران: فکر روز.
- انجوی شیرازی، ابوالقاسم. (۱۳۹۵). دختر نارنج و تونج. تهران: امیرکبیر.
- انجوی شیرازی، سید ابوالقاسم. (۱۳۹۴). گل بومادران. تهران: امیرکبیر.
- بلعمی، ابوعلی محمد بن محمد. (۱۳۵۳). تاریخ بلعمی. به کوشش محمد پروین گنابادی. تهران: زوار.

- بویس، مری. (۱۳۷۶). **تاریخ کیش زرتشت**. ترجمه همایون صنعتی‌زاده. تهران: توس.
- بیرونی، ابوریحان محمد بن احمد. (۱۳۸۶). **آثار الباقیه**. ترجمه اکبر داناسرشت. تهران: امیرکبیر.
- تواضعی، رسول. (۱۳۷۳). «نقش و تأثیر عدد هفت در شاهنامه فردوسی». *نشریه ادبستان*. شماره ۵۲، صص ۴۰-۴۷.
- ثعالبی. (۱۳۷۲). **شاهنامه کهن**. پارسی گردان سید محمد روحانی. مشهد: دانشگاه فردوسی.
- ثعالبی. (۱۳۶۸). **تاریخ ثعالبی (غرر اخبار ملوک فرس و سیرهم)**. ترجمه محمد فضائلی. تهران: قطره.
- جعفری، طیبه و زینب چوقادی. (۱۳۹۲). «بازشناسی کهن‌الگوها و عناصر نمادین در داستان بیژن و منیژه». *نشریه فنون ادب*. شماره ۱، صص ۱۵۵-۱۶۸.
- جعفری، ناهید. (۱۳۹۶). «بررسی تطبیقی یکی از داستان‌های حماسی آسیای غربی با داستان بیژن و منیژه». *نشریه مطالعات ادبیات تطبیقی*. شماره ۴۴، صص ۱۳۳-۱۵۲.
- جلالی نایینی، محمدرضا. (۱۳۶۷). **ریگ‌ودا**. تهران: نقره.
- جلیلی، کبری؛ فرضی، حمیدرضا؛ پوردرگاهی، ابراهیم. (۱۴۰۰). «تحلیل داستان بیژن و منیژه براساس اسطوره باروری». *فصلنامه بهارستان سخن*. شماره ۵۳، صص ۱۰۷-۱۳۲.
- خواندمیر، غیاث‌الدین. (۱۳۵۳). **حبیب‌السیر**. زیر نظر محمد دبیرسیاقی. تهران: خیام.
- دادگی، فرنیغ. (۱۳۹۵). **بنددهش**. به کوشش مهرداد بهار. تهران: توس.
- درویشیان، علی‌اشرف و رضا خندان. (۱۳۷۷). **فرهنگ افسانه‌های مردم ایران**. تهران: آتزان.
- دومزیل، ژرژ. (۱۳۸۴). **بررسی اسطوره کاووس در اساطیر ایرانی و هندی**. ترجمه شیرین مختاریان و مهدی باقی. تهران: قصه.
- روح‌الامینی، محمود. (۱۳۶۱). «عدد هفت در اساطیر و ادیان». *نشریه چیستا*. شماره ۸، صص ۱۰۰۹-۱۰۱۳.

- زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۸۱). **نامه نامور**. تهران: سخن.
- **فرامرزننامه**. (۱۳۸۲). به اهتمام مجید سرمدی. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۹۴). **شاهنامه**. ج ۱، پیرایش جلال خالقی مطلق. تهران: سخن.
- فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۹۴). **شاهنامه**. ج ۲، پیرایش جلال خالقی مطلق. تهران: سخن.
- فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۹۴). **شاهنامه**. ج ۳، پیرایش جلال خالقی مطلق. تهران: سخن.
- قزوینی، زکریا. (۱۳۴۰). **عجایب المخلوقات و غرایب الموجودات**. به کوشش نصرالله سبوحی. تهران: کتابخانه و چاپخانه مرکزی.
- کریستن سن، آرتور. (۱۳۷۷). **ایران در زمان ساسانیان**. تهران: دنیای کتاب.
- کویاجی، جهانگیر کوروجی. (۱۳۸۰). **بنیادهای اسطوره و حماسه ایران**. گزارش و ویرایش جلیل دوست‌خواه. تهران: آگه.
- ستاری، جلال. (۱۳۸۷). **پیوندهای ایرانی و اسلامی اسطوره پارزیفال**. تهران: ثالث.
- سرکاراتی، بهمن. (۱۳۵۷). بنیان اساطیری حماسه ملی ایران. **نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تبریز**. شماره ۱۲۵، صص ۱-۶۱.
- سرکاراتی، بهمن. (۱۳۸۵). **سایه‌های شکارشده**. تهران: طهوری.
- صبحی مهتدی، فضل‌الله. (۱۳۸۷). **قصه‌های صبحی**. تهران: معین.
- صدیقیان، مهین‌دخت. (۱۳۷۵). **فرهنگ اساطیری-حماسی ایران**. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- صفا، ذبیح‌الله. (۱۳۵۳). **حماسه‌سرایی در ایران**. تهران: امیرکبیر.
- طوسی، محمد بن محمود. (۱۳۴۵). **عجایب المخلوقات**. به کوشش منوچهر ستوده. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.

- مادح، قاسم. (۱۳۸۰). **جهانگیرنامه**. به کوشش ضیاءالدین سجادی. تهران: مؤسسه مطالعات اسلامی.
- مارزلف، اولریش. (۱۳۷۶). **طبقه‌بندی قصه‌های ایرانی**. ترجمه کیکاووس جهاننداری. تهران: سروش.
- مالمیر، تیمور و فردین حسین‌پناهی. (۱۳۹۱). بررسی ساختاری داستان بیژن و منیژه. **فصلنامه متن پژوهی ادبی**. شماره ۵۳، صص ۱۰۹-۱۳۲.
- مختاری غزنوی، عثمان بن عمر. (۱۳۷۷). **شهریارنامه**. به کوشش غلام‌حسین بیگدلی. تهران: پیک فرهنگ.
- مسعودی، ابوالحسن علی بن حسین. (۱۳۴۹). **التنبیه و الاشراف**. ترجمه ابوالقاسم پاینده. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- مسکوب، شاهرخ. (۱۳۷۵). **سوگ سیاوش**. تهران: خوارزمی.
- مفتی، حمیرا. (۱۳۸۶). مقایسه داستان بیژن و منیژه در شاهنامه فردوسی و شاهنامه کردی. **نشریه مطالعات ایرانی**. شماره ۱۲، صص ۱۴۹-۱۶۲.
- والی، زهره. (۱۳۷۹). **هفت در قلمرو فرهنگ بشری**. تهران: اساطیر.
- ویدن‌گرن، گئو. (۱۳۸۱). **جهان معنوی ایرانی از آغاز تا اسلام**. ترجمه محمود کندری. تهران: میترا.
- یاحقی، محمدجعفر. (۱۳۸۶). **فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها در ادبیات فارسی**. تهران: فرهنگ معاصر.

References

- Abi al-Khair, S. (1991). *Bahman-nāmeḥ*. Edited by R. Afifi, Tehran: Scientific and Cultural. (in Persian)
- Aidenlu, S. (2003). *Signs of mythological nature of Afrasiab*. *Literary Research Quarterly*. 3(2), 7-36. (in Persian)

- Balami, A. (1974). *Balami history*. By the efforts of M. Gonabadi, Tehran: Zovar. (in Persian)
- Biruni, A. (2007). *The rest of the works*. Translated by A. Danasresht. Tehran: Amir Kabir.
- Boyce, M. (1997). *History of Zoroastrian Cult*. Translated by H. Saneti Zadeh, Tehran: Tous.
- Christensen, A. (1998). *Iran during the Sassanids*. Tehran: World of Books.
- Dadeqi, F. (2015). *his servant* By the efforts of Mehrdad Bahar. Tehran: Tous. (in Persian)
- Darvishian, A. & Khandan, R. (1998). *The culture of legends of Iranian people*. Tehran: Anzan. (in Persian)
- Domzil, G. (2005). *Examining the myth of Kavus in Iranian and Indian mythology*. Translated by S. Mokhtarian & M. Baghi, Tehran: Qesse.
- Ebn Asir, A. (2007). *Iran's news from Al-Kamal Ibn Athir*. Translated by Mohammad Ebrahim Bastani Parizi. Tehran: Alam. (in Persian)
- Enjavy Shirazi, A. (2015). *Naranj and Taranj girl*. Tehran: Amir Kabir. (in Persian)
- Enjavy Shirazi, S. (2014). *yarrow flower*. Tehran: Amir Kabir. (in Persian)
- Esmailpour, A. (1996). *Creation myth in Mani religion*. Tehran: Fekre rouz. (in Persian)
- Farāmarz nāmeḥ*. (2003). To the attention of Majid Sarmadi. Tehran: Association of Cultural Artifacts and Honors. (in Persian)
- Ferdowsi, A. (2014). *Shah nameh*. C1, editing J. Khaleghi motlagh, Tehran: Sokhan. (in Persian)
- Ferdowsi, A. (2014). *Shah nameh*. C2, editing J. Khaleghi motlagh, Tehran: Sokhan. (in Persian)

- Ferdowsi, A. (2014). *Shah nameh*. C3, editing J. Khaleghi motlagh, Tehran: Sokhan. (in Persian)
- Ghazvini, Z. (1961). *The wonders of creatures and the strangeness of existence*. by the efforts of N. Sabuhi, Tehran: Central Library and Printing House. (in Persian)
- Jafari, N. (2016). A comparative study of one of the epic stories of Western Asia with the story of Bijan and Manijeh. *Journal of Comparative Literature Studies*. 4(44), 133-152. (in Persian)
- Jafari, T. & Chowghadi, Z. (2012). Recognition of archetypes and symbolic elements in the story of Bijan and Manije. *Fonoun Adab magazine*. 3(1), 155-168. (in Persian)
- Jalali Nayini, M. (1988). *Rig Veda*. Tehran: Silver.
- Jalili, k. & farzi, H. & Pourdargahi, E. (2021). Analysis of the story of Bijan and Manijeh based on the myth of fertility. *Baharestan Sokhon Quarterly*. 2(53), 107-132. (in Persian)
- Khandmir, G. (1974). *Habib Al-Siar*. Under the supervision of M. Dabirsiaghi. Tehran: Khayyam. (in Persian)
- Koyaji, J. (2001). *Foundations of Iranian myth and epic*. Reporting and editing by J. Dost-khah, Tehran: Agah. (in Persian)
- Madeh, Q. (2001). *Jahangirnameh*. by the efforts of Z. Sajjadi, Tehran: Institute of Islamic Studies. (in Persian)
- Malmir, T. & Hossein-Panahi, F. (2011). Structural analysis of the story of Bijan and Manijeh. *Literary text research quarterly*. 3(53), 109-132. (in Persian)
- Marzolf, U. (1997). *Classification of Iranian stories*. Translated by K. Jahandari, Tehran: Soroush.
- Masoudi, A. (1970). *Al-Tanbiyyah and Al-Ashraf*. Translated by A. Payandeh. Tehran: Book Translation and Publishing Company. (in Persian)

- Meskoob, S. (1996). *Siavash's mourning*. Tehran: Kharazmi. (in Persian)
- Mofti, H. (2007). Comparing the story of Bijan and Manijeh in Shahnameh of Ferdowsi and Shahnameh of Kurdi. *Iranian Studies Journal*. 1(12), 149-162. (in Persian)
- Mokhtari Ghaznavi, O. (1998). *shahriyār-nāmeḥ*. By the efforts of G. Bigdeli. Tehran: Peik Farhang. (in Persian)
- Rouhol Amini, M. (1982). The number seven in mythology and religions. *Chista magazine*. 1(8), 1009-1013. (in Persian)
- Saālabi. (1993). *Old Shahnameh Seyyed Mohammad Rouhani's Parsi Battalion*. Mashhad: Ferdowsi University. (in Persian)
- Saālabi. (1899). *Tarikh Tha'alabi*. Translated by M. Fazaeli, Tehran: Drop. (in Persian)
- Safa, Z. (1974). *Epic writing in Iran*. Tehran: Amir Kabir. (in Persian)
- Sarkarati, B. (2006). *Hunted shadows*. Tehran: Tahouri. (in Persian)
- Sarkarati, B. (1978). The mythological foundation of Iran's national epic. *Journal of Faculty of Literature and Human Sciences*, University of Tabriz. 4(125), 1-61. (in Persian)
- Sattari, J. (2008). *Iranian and Islamic links of Parsifal myth*. Tehran: Sales. (in Persian)
- Seddigian, M. (1996). *Mythological-epic culture of Iran*. Tehran: Research Institute of Humanities and Cultural Studies. (in Persian)
- Sobhi Mohtadi, F. (2008). *Morning stories*. Tehran: Moin. (in Persian)
- Tavazoi, R. (1994). The role and influence of the number seven in Ferdowsi's Shahnameh. *Adabestan Journal*. 4(52), 40-47. (in Persian)
- Tusi, M. (1966). *The wonders of the creatures*. Praised for his efforts. Tehran: Book Translation and Publishing Company. (in Persian)

-
- Vali, Z. (2000). *Seven in the realm of human culture*. Tehran: Asatir. (in Persian)
- Wiedengren, G. (2002). *Iranian spiritual world from the beginning to Islam*. Translated by M. Kondori. Tehran: Mitra.
- Yahaghi, M. (2007). *Culture of myths and stories in Persian literature*. Tehran: Contemporary Culture. (in Persian)
- Zarreïn Koob, A. (2002). *Namvar's letter*. Tehran: Sokhan. (in Persian)